

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПОНЯТТЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто теоретичні аспекти психологічної готовності особистості до педагогічної діяльності. На основі аналізу наукової літератури розкрито зміст понять «готовність», «психологічна готовність», «психологічна готовність до педагогічної діяльності». Охарактеризовано структуру психологічної готовності до педагогічної діяльності.

Ключові слова: *готовність, психологічна готовність, психологічна готовність до педагогічної діяльності.*

В статье рассмотрены теоретические аспекты психологической готовности личности к педагогической деятельности. На основании анализа научной литературы раскрыто содержание понятий «готовность», «психологическая готовность», «психологическая готовность к педагогической деятельности». Дана характеристика структуры психологической готовности к педагогической деятельности.

Ключевые слова: *готовность, психологическая готовность, психологическая готовность к педагогической деятельности.*

The article deals with theoretical aspects of psychological readiness of the individual to educational activities. Based on the analysis of the scientific literature reveals meaning of «commitment», «psychological readiness», «psychological readiness for teaching activities». The characteristic structure of psychological preparedness for teaching activities.

Key words: *readiness, psychological readiness, psychological readiness for teaching activities.*

Постановка проблеми. Сучасна українська освітня галузь характеризується постійними змінами. Зокрема змінюються концепції освіти, навчальні стандарти, програми, підручники та ін. У зв'язку з цим виникає потреба у постійній адаптації педагогічних працівників до нових умов професійної діяльності. Проте якщо одні вчителі легко адаптуються до змін, то інші під впливом певних суб'єктивних та об'єктивних причин до них взагалі не готові. Все це створює передумови для пошуку шляхів ефективної педагогічної діяльності як молодих спеціалістів, так і вчителів зі значним досвідом роботи.

Мета статті – розкрити зміст понять «готовність», «психологічна готовність», «психологічна готовність до педагогічної діяльності»,

охарактеризувати структуру, прояви психологічної готовності до педагогічної діяльності у науковій та психолого-педагогічній літературі.

Виклад основного матеріалу. Проблема готовності особистості до педагогічної діяльності стала об'єктом наукових та психологічних досліджень ще наприкінці XIX ст. У контексті психотехніки вивчалися різні сторони психічної готовності людини до праці, а також було введено поняття «установка» як загальна фізіологічна готовність організму до виконання того чи іншого виробничого завдання.

У психолого-педагогічній літературі поняття психологічної готовності трактується як:

- наявність здібностей (С. Рубінштейн, Н. Левітов, Б. Ананьєв);
- якість особистості (К. Платонов);
- психологічний стан і суттєва ознака установки (Д. Унадзе, І. Блажава);
- психологічна умова успішності виконання діяльності (І. Ладанов);
- цілісне явище, скріплене переконаннями, морально-вольовими якостями особистості, способами поведінки, практичними уміннями і навичками (Р. Романенко, В. Серіков).

М. І. Дяченко і Л. А. Кандилович під психологічною готовністю особистості розуміють внутрішньоособистісне утворення, структура якого охоплює риси характеру, розвиток професійно важливих пізнавальних процесів (увага, сприймання, мислення, пам'ять та ін.), психічний стан (позитивне ставлення до професії, мотиваційна налаштованість та ін.), прояви темпераменту тощо [1].

С. Л. Марков і С. К. Шандрюк розглядають стан психологічної готовності як внутрішнє налаштування, пристосування можливостей людини до успішних дій у певний момент [2-3]. Готовність при цьому характеризується станом особистості, що виникає перед виконанням будь-якої діяльності і залежить від змісту та особистих якостей особистості.

Л. В. Кондрашова стверджує, що психологічна готовність, з одного боку, включає в себе запас професійних знань, умінь і навичок, а з другого – риси особистості (переконання, педагогічні здібності, інтереси, професійну пам'ять, мислення, увагу, педагогічну спрямованість думки, працездатність, емоційність, моральний потенціал), що забезпечують успішне виконання нею професійних педагогічних функцій [4].

А. Ц. Пуні психологічну готовність відносить до категорії психологічних станів, які характеризуються упевненістю у своїх силах, прагненням досягнути певної мети, високою стійкістю нервових процесів, саморегуляцією і самооцінкою. Науковець переконаний, що сутність психологічної готовності передбачає також уміння приймати правильні рішення в нестандартних ситуаціях [5].

На сьогоднішній день психологічну готовність розглядають як істотну передумову будь-якої цілеспрямованої діяльності. При цьому існує два основних підходи до визначення змісту та структури психологічної готовності: функціональний та особистісний.

Функціональний підхід передбачає психологічну готовність як певний стан психічних функцій, який забезпечує високий рівень досягнень при виконанні того чи іншого виду діяльності. Цей стан близький до феномену. О. О. Ухтомський назвав його «оперативним спокоєм». З точки зору особистісного підходу готовність розуміють як стійке багатоаспектне ієрархізоване утворення особистості, яке включає ряд компонентів (мотиваційний, когнітивний, операційний та ін.), адекватних вимогам, змісту та умовам діяльності, які у своїй сукупності дозволяють суб'єкту успішно здійснювати конкретну діяльність.

Особистісний підхід передбачає поділ психологічної готовності на довготривалу та ситуативну. Якщо довготривала готовність є стійким комплексом професійно важливих якостей, необхідних особистості для успішної діяльності в різних ситуаціях, передумовою регуляції діяльності в цілому, то ситуативна – активно дієвим станом особистості, функціональною системою, яка виникає в тісному зв'язку зі структурою зовнішньої взаємодії (конкретною ситуацією і завданнями, які потрібно розв'язати). При цьому варто пам'ятати, що категорії психологічної готовності одночасно є категоріями теорії особистості (як довготривала готовність) і теорії діяльності (як ситуативна готовність).

Щодо структури психологічної готовності, то дослідники виокремлюють трикомпонентну, чотирикомпонентну та п'ятикомпонентну моделі. Так, трикомпонентна модель може складатися з таких компонентів: інформаційного, операційного та мотиваційного (В. Шалаєва); психічного, технічного та фізичного (М. Логачова); функціонального, емоційного й особистісного (О. Іванова). Чотирикомпонентну модель, що передбачає мотиваційну, когнітивну, операційну та особистісну складові, розглядає у своїх працях Л. М. Карамушка, а п'ятикомпоненту – Ж. Половнікова (мотиваційна, операційна, вольова, оцінна, функціональна складові) та О. Бикова (морально-психологічна, управлінсько-командирська, авторитарна, креативна та комунікативна складові).

Н. Левітін до складових структури готовності педагога до професійної діяльності відносить такі компоненти: мотиваційний, орієнтаційний (знання та уявлення про особливості, умови та вимоги діяльності), операційний (володіння способами і засобами, знаннями, навичками, вміннями, необхідними для здійснення діяльності), вольовий (самоконтроль, самообілізація, вміння керувати своїми діями, станами) та оцінний (самооцінка своєї підготовленості й результатів професійної діяльності) [7].

А. Г. Мороз відзначає, що зміст поняття психологічної готовності до педагогічної діяльності й структура цієї готовності обумовлені специфікою структури і змісту діяльності педагога. Особливості праці вчителя визначають ті його характерні риси й суб'єктивні якості, що впливають на успішність педагогічної діяльності в цілому [8].

Л. Н. Захарова зауважує, що психологічна готовність поєднує в собі такі компоненти:

1) мотиваційний (актуалізація у майбутнього спеціаліста потреби в особистісному та професійному саморозвитку, що є основою для формування професійно-значущих якостей);

2) цільовий (наявність моделі діяльності як передумови вибору пріоритетних професійних цілей з урахуванням актуальних потреб суб'єкта);

3) операційний (наявність засобів реалізації основних етапів діяльності);

4) регуляційний (формується в ході психологічної підготовки як відносно самостійна ознака процесу професіоналізації індивіда) [9].

У свою чергу В. О. Сластьонін виділив такі компоненти психологічної готовності до педагогічної діяльності [10]:

1) психологічний (сформована спрямованість на педагогічну діяльність, установка на роботу в школі, наявність інтересу до предмета, потреба в самоосвіті, розвинене професійне мислення);

2) науково-теоретичний (наявність відповідного обсягу суспільно-політичних, психолого-педагогічних та спеціальних знань);

3) практичний (наявність сформованих на відповідному рівні професійних умінь та навичок);

4) психофізіологічний (наявність відповідних передумов для опанування педагогічною діяльністю, сформованість професійно значущих якостей особистості);

5) фізичний (відповідність стану здоров'я та фізичного розвитку вимогам педагогічної діяльності).

В. Масленнікова, розглядаючи готовність вчителя до педагогічної діяльності, підкреслює важливість морального компонента, зокрема таких якостей, як відповідальність, самостійність, наполегливість у досягненні поставленої мети, творчість у ході виконання професійних завдань. Внутрішню сутність готовності, на думку вченої, складають усвідомлення специфіки обраної професії та особистісної здатності виконувати професійні функції [11].

Ураховуючи специфіку вчительської праці, деякі дослідники визначають також зміст і структуру професійної та психологічної готовності до педагогічної діяльності. Зокрема у структурі професійної педагогічної діяльності вони наголошують на наявності: адекватної мотивації, загальних і спеціальних знань, професійних умінь і навичок, професійно важливих якостей особистості. При цьому мотивація обумовлюється позитивним ставленням до професійної діяльності, необхідним обсягом спеціальних і психологічних знань, професійних умінь і навичок, спрямованістю на високі результати педагогічної діяльності, прагненням до професіоналізму. Так, Г. О. Балл у комплексній здатності до діяльності виокремлює два основних аспекти: мотиваційний та інструментальний. Мотив, на його думку, є центральним визначальним фактором, що забезпечує схильність до відповідного типу діяльності, а ті чи інші прогалини в знаннях можуть легко компенсуватися (інструментальний аспект), проте недостатність професійно значимої мотивації зумовить низьку ефективність діяльності [11].

Базовими компонентами психологічної готовності до педагогічної діяльності, що значною мірою визначають педагогічну спрямованість

особистості та її професійну придатність, є педагогічні здібності. Основи психології педагогічних здібностей висвітлено у працях Ф. Н. Гоноболіна, Н. В. Кузьміної, Д. Ф. Ніколенка, які зауважують, що важливими компонентами педагогічних здібностей є: спостережливість, педагогічна творчість і педагогічна вимогливість, уміння пов'язувати навчальний матеріал із життям та організовувати дитячий колектив.

Висновок. Зважаючи на зазначене вище, можна стверджувати, що психологічна готовність до професії педагога являє собою складну інтегровану систему якостей, знань та досвіду особистості. Професійна готовність до педагогічної діяльності поєднує в собі усвідомлення ролі педагогічної професії в суспільстві, соціальну відповідальність, намагання самостійно та творчо підходити до вирішення професійних завдань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Дьяченко М. И. Психологические проблемы готовности к деятельности / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск : БГУ, 1976. – 176 с.
2. Марков С. Основні принципи творчої випереджальної вищої освіти / С. Марков // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці, 2003. – Вип. 185. – С. 44-53. – (Серія «Педагогіка та психологія»).
3. Шандрук С. К. Специфіка підготовки практичних психологів до професійної діяльності / С. К. Шандрук // Проблеми підготовки і підвищення кваліфікації практичних психологів у вищих навчальних закладах. – К. : Ніка-центр, 2002. – С. 32-34.
4. Кондрашова Л. В. Моральна психологічна готовність студента до вчительської діяльності / Л. В. Кондрашова. – К. : Вища школа, 1987. – 56 с.
5. Пуни А. Ц. Некоторые психологические вопросы готовности к соревнованиям в спорте / А. Ц. Пуни. – М. : Физкультура и спорт, 1973. – 113 с.
6. Кавуненко Н. В. Визначення змісту та структури особистісної готовності до професійної діяльності [Електронний ресурс] / Н. В. Кавуненко // Студентський альманах : збірник магістерських робіт / Інститут менеджменту та психології ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України. – 2012. – №1 – Режим доступу : <http://mp2.umo.edu.ua/wp-content/uploads/2012/04/Кавуненко.pdf>.
7. Левитов Н. Д. О психологических состояниях человека / Н. Д. Левитов. – М. : Просвещение, 1964. – 334 с.
8. Мороз А. Г. Формирование готовности к педагогической деятельности в будущих учителей / А. Г. Мороз // Психолого-педагогические основы совершенствования подготовки специалистов : сб. научных трудов. – Днепропетровск, 1980. – 423 с.
9. Захарова Л. Н. Психологические основы подготовки к профессиональной деятельности : автореф. дис. на соискание уч. степени докт. психол. наук : спец.19.00.01 «Общая психология и история психологии» / Л. Н. Захарова. – Новосибирск, 1997. – 38 с.

10. Сластенин В. А. Профессиональная культура учителя / В. А. Сластенин. – М., 1993. – 358 с.

11. Масленникова В. Формирование профессиональной готовности студентов среднего профессионального учебного заведения к деятельности социального педагога : автореф. дис. на соискание уч. степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика» / В. Масленникова. – Казань, 1996. – 38 с.

12. Балл Г. А. Психолого-педагогические основы гуманизации образования / Г. А. Балл // Образование и управление. – 1997. – № 2. – С. 21-36.

Дата надходження до редакції: 26. 10.1013 р.